

УДК 37.08.1 (091)

DOI:10.34142/nc.2025.1.113

Немає безнадійних учнів

*Олександр Пономарьов,
Максим Черемський*

До 1990-ї річниці від дня народження Марка Фабія Квінтіліана

Гуманне ставлення до людини є основною ознакою цивілізованого суспільства. Саме завдяки гуманізму особистість має змогу повною мірою виявляти власні можливості та здібності. Вона вільно виражає власну думку, почуття і фантазію та сміливо крокує до поставленої мети. Гуманізм відкриває шлях до взаєморозуміння та взаємодії між людьми. Важливу роль в утвердженні гуманістичних цінностей в суспільстві відіграє освіта, завдання якої полягає у вихованні вільної, всебічно розвиненої, творчої особистості, здатної виражати власну думку, почуття та фантазію.

Одним із тих, хто утверджував гуманістичні цінності в освіті та суспільстві в цілому, був видатний римський педагог, адвокат і письменник Марк Фабій Квінтіліан. Він вважається засновником першої громадської школи ораторського мистецтва, де навчалися як багаті, так і бідні громадяни Риму. Його авторитет був настільки високим, що педагогу довіряли виховання своїх нащадків римські імператори [1, с. 669].

На жаль, сьогодні праці Квінтіліана знаходяться у забутті. Його творчості не присвячують статей, монографій, кандидатських та докторських дисертацій. Не бачимо ми також і перевиданих книг визначного педагога. І це, не зважаючи на те, що Марк Фабій Квінтіліан вважається батьком гуманної педагогіки. Важливим є той факт, що свого часу в Україні праці

педагога-гуманіста вважалися основними навчальними посібниками з ораторського мистецтва. За ними навчалися учні братських шкіл і студенти академій [2, с. 277].

Тож дана стаття покликана не лише нагадати про славетного педагога та його методи навчання й виховання особистості, але й привернути увагу освітян до такого важливого для кожного вчителя та викладача явища, як красномовство. Адже не секрет, що більшість педагогів не володіють даним умінням, внаслідок чого оволодіння учнем чи студентом навчальним матеріалом відбувається без інтересу та захоплення. Важливо також, що ораторське мистецтво потрібне не лише педагогам, але й будь-якій людині, передусім для того, щоб уміти виражати власну думку та обстоювати її. Саме до цього прагнув все своє життя славетний римський оратор, педагог і письменник Марк Фабій Квінтіліан.

Марк Фабій Квінтіліан народився в іспанському місті Калаорра, в родині вчителя в 35 році нашої ери. Це був час, коли Римська імперія, яка несла народам культуру та цивілізацію, поступово втрачала свої позиції в світі. Римське право, котре виступало гарантом людських свобод, все більше стрічало опір держав з деспотичною формою правління. Прокуратори римських провінцій часто не могли

зупинити беззаконня по відношенню до людини, права якої вони зобов'язувалися захищати. Сумним таким прикладом виступає арешт та страта Ісуса Христа, якого за римським законом не було визнано винним в жодному злочині.

Тож і не дивно, що малий Марко прагнув стати в майбутньому захисником несправедливо засуджених та скривджених. Подорослішавши, хлопець їде на навчання до Риму. Тут він вивчає поряд із правом такі вільні мистецтва, як музика, риторика, граматики, арифметика, геометрія, астрономія, діалектика. Юнак знайомиться з працями античних мислителів, драматургів, поетів та музикантів. Він розуміє, що недостатньо знати лише право, потрібно також вміти донести до інших важливість дотримання цього права. Саме тому Марко багато уваги приділяє оволодінню ораторським мистецтвом. З цією метою він вивчає твори видатних ораторів, праці давньоримського оратора, філософа та громадського діяча Марка Туллія Цицерона, сучасника іншого визначного оратора, правителя Риму Гая Юлія Цезаря.

По закінченні навчання в Римі в 59 році юнак повертається до рідної Іспанії та починає свою діяльність в якості адвоката. Завдяки своїм ораторським здібностям він виграє судові справи, завдяки чому,

невдовзі, він стає відомим адвокатом не лише в Іспанії, але й за її межами. Окрилений успіхом, Квінтіліан в 68 році їде до Риму, де за власний кошт відкриває громадську школу ораторського мистецтва, в котрій могли навчатися учні різного соціального походження. Такий вибір життєвого шляху був продиктований бажанням Квінтіліана відродити мистецтво красномовства, яким славився Рим і яке в останні роки переживало глибоку кризу.

В школі ораторського мистецтва педагог поєднував демократизм афінської школи та аристократизм римської освіти. Квінтіліан бажав бачити учнів вільними і водночас шляхетними людьми. Тому прагнув передати їм те найкраще, що створило людство впродовж віків. Навчання в школі відбувалося без примусу, з урахуванням особливостей та можливостей розвитку дитини. «Не хочу, щоб дитину змушували до навчання; не вимагаю від неї непослабної старанності. Раджу найбільш остерігатися, щоб дитина не зненавиділа навчання, яке полюбити ще не мала часу; і щоб відчувши одного разу гіркоту, не страхалася її в зрілих літах» [3, с. 7–8].

Тому Квінтіліан будував навчання таким чином, щоб діти отримували від нього не гіркоту, а втіху. «Навчання має бути для дитини забавою; потрібно заохочувати її, чи то проханнями, чи то похвалами; доводити її до того, щоб вона раділа, коли що-небудь вивчить...» [3, с. 8].

Для того щоб навчання було успішним, педагог, за словами Квінтіліана, має знати властивості та особливості розвитку дитини. Він повинен знати про те, що діти володіють гарною пам'яттю, мають багату уяву та виражену емоційно-вольову сферу. Дітям притаманна здатність до наслідування, яку вони використовують в своїх іграх і яка дає їм змогу виробляти в собі необхідні та цінні риси характеру. От чому так важливо оточувати учня кращими людьми, які б своїм прикладом впливали на виховання достойних людей, здатних боротися та працювати задля утвердження та процвітання свого народу.

Важливого значення педагог надавав ігровій діяльності дитини, вважаючи гру основою для будь-якого навчання. Гра, на думку Квінтіліана, значно поживляє навчально-пізнавальну діяльність дитини. За допомогою гри учень з надзвичайною легкістю засвоює будь-яке правило чи закон, виконує найважчу вправу. В ігровій формі вчитель може задавати учню питання з навчального матеріалу, стимулюючи в ньому почуття змагальності. У грі краще проглядається натура дитини. Тому вчителю легше побудувати належний підхід до учня, спостерігаючи за ним та його діяльністю у процесі гри.

Марк Фабій Квінтіліан обстоював думку про те, що немає безнадійних учнів, а є погані вчителі. «Несправедливо скаржимося на те, що начебто природа небагатьом людям дала здатність до наук, і начебто більшою мірою надаремно і праця і час витрачаються на тугодумів. Навпаки, знайдемо не малу кількість і кмітливих і винахідливих. Це є щось вродженим у людині: як від природи дано птахам літати, коням гарцювати, диким звірам бути лютими; так нам дісталися в дарунок розум та тямущість; це й змушує нас думати, що наша душа є небесного походження» [3, с. 2].

Тож неуспішність учня, на думку Квінтіліана, як правило, зумовлена не природою, а браком педагогічної майстерності та творчості вчителя. Саме тому такий педагог звертається до силових методів впливу на особистість, фізичних покарань, проти яких різко виступав Марк Фабій Квінтіліан. «Я не схвалюю звичаю карати дітей тілесно... Таке покарання мені видається ницим і одним лише рабам є притаманним; і справедливо для кожного віку є справжньою образою» [3, с. 29].

Квінтіліан вважав, що завдання школи полягає у вихованні вільних, творчих, всебічно розвинених особистостей, а не рабів, які бояться виражати власну думку, почуття та фантазію. Тому Марк Фабій Квінтіліан ніколи не застосовував в своїй школі покарань. Педагог пробував інтерес до знань не за допомогою

батога, а за допомогою самої дитини, яка від природи є дослідником і тому немає потреби змушувати її вчитися. Потрібно лише спрямувати увагу учня на щось цікаве для нього. Квінтіліан відкривав дітям світ у всій його багатобарвності та неповторності. Педагог розповідав учням міфи і легенди стародавньої Греції та Риму. Уяву дітей заповняли образи легендарних героїв Еллади, які уславилися своїми героїчними вчинками, обстоюючи ідеали добра та справедливості.

Зі сторінок поем Гомера та Вергілія учні із цікавістю дізнавалися про події, які передували заснуванню Риму. Діти захоплено слухали оповіді вчителя про Троянську війну, Єлену Прекрасну, Ахіллеса, Мудрого Одиссея, Троянського коня, Віщу Кассандру і, звісно, про Енея, якому вдалося вибратися з палаючої Трої та вирушити на пошуки нової Батьківщини. Хороброму троянцю протягом подорожі довелося пережити не одну небезпечну пригоду перш ніж він дістався берегів Італії. Але ще більші небезпеки спіткали Енея вже на тому місці, де він мріяв заснувати нову Трою, яка згодом стала зватися Священною Римською імперією. Педагог розповідав дітям про нащадків Енея, а саме Ромула та Рема, покинутих за зловісним наказом на березі річки Тібр. І про те, як їх врятувала вовчиця, вигодувавши їх власним молоком. Згодом вдячні римляни поставили на Капітолійському пагорбі на її честь пам'ятник, через що вона отримала назву Капітолійської вовчиці.

Вчитель знайомив учнів із життям визначних давньогрецьких та римських філософів, державних діячів, ораторів і полководців, зокрема відважного Олександра Македонського, який з невеликим військом переміг наймогутнішу армію світу, що загрожувала Грецькій державі, дійшовши зі своїм військом до Індії. Будучи вихованцем видатного давньогрецького філософа та вчителя Арістотеля, Македонський прагнув нести народам не руїну, а культуру та цивілізацію, будуючи скрізь, де проходило його військо, школи, театри та бібліотеки.

Таким прикладом є славнозвісна Александрійська бібліотека, де були зібрані знання з усього світу, і яку, на жаль, згодом було знищено варварами. Квінтіліан розповідав про Гая Юлія Цезаря, Марка Туллія Цицерона, Тіберія та Гая Гракхів, Марка Антонія. Учні із захопленням слухали розповіді вчителя про гладіаторські бої, які відбувалися в Колізеї, та про те, як один із гладіаторів на ймення Спартак, прагнучи стати вільною людиною, підняв повстання проти своїх поневолювачів та скинув із себе ланцюги рабства, віддавши своє життя в ім'я свободи.

Вчитель наповнював уяву учнів яскравими образами стародавніх римських богів та богинь, які опікувалися долею римлян — Дволикого Януса, Юпітера, Юнони, Марса, Венери, Вулкана, Мінерви, Діани, Теллури, Церери, Бахуса, Вести. Дітям цікаво було дізнатися, наприклад, що бог Янус опікується часом. Саме тому його зображують із двома обличчями, одне з яких дивиться у минуле, а інше — у майбутнє. Верховний бог Юпітер метає блискавки та живе з усім сонмом богів високо в горах. Його дружина Юнона допомагає людям добрими порадами. Бог Марс, якого вважали батьком римського народу, сприяв перемогам римлян в їхніх військових походах. Прародителькою римського народу поставала Венера — богиня весни та родючості. Ну і, звісно, педагог не міг обминути волюбну богиню Лібертас, яка уособлювала в собі нескорений дух римського народу.

Міфи та легенди сприяли вихованню в учнях кращих рис характеру, пробуджували любов до Батьківщини. Земля вважалася священною, а отже не розглядалася як розмінна річ чи товар. До неї ставилися з великим благоговінням, і нікому і в голову не приходило її продавати чи купувати. Вона була матір'ю для всіх римлян, а матір не виставляють на торги як якусь річ. Саме тому Рим вважався наймогутнішою державою, а римські легіонери були найхоробрішими у світі воїнами, для яких не страшні були жодні вороги. Проводячи паралель із сьогоден-

ням, прикро визнавати той факт, що земля в нашій країні втратила своє сакральне значення, перетворившись на звичайний товар. Натомість римляни шанували свою землю як святиню. Не випадково однією із найдавніших римських богинь була мати-земля Теллур. Ці та інші розповіді педагога викликали емоційний відгук в душі учня, пробуджуючи в ньому бажання вчитися.

Важливу роль у вихованні майбутнього оратора педагог відводив батькам, котрі, на думку Квінтіліана, мають бути культурними, високоосвіченими людьми. Особливо це стосується матері, яка виступає першим вчителем для своїх дітей. Тому великою мірою від неї залежить те, чи стане її дитина гідною людиною. Педагог ставить у приклад Корнелію, яка дала прекрасну освіту своїм дітям Тіберію та Гаю Тракхам. Володіючи витонченим словом, Корнелія зуміла прищепити їм любов до ораторського мистецтва, яке допомогло їм в майбутньому стати народними трибунами. Також педагог згадує про дочку римського полководця та державного діяча Гаю Лелію Мудрого, яка нічим не поступалася в мистецтві красномовства своєму славетному батькові. Теж саме говорить Квінтіліан і про дочку визначного римського політичного діяча Квінта Гортензія Гортала, яка своїм полум'яним словом підкорила римський тріумвірат.

Велику увагу Квінтіліан приділяв відпрацюванню в своїх учнях вимови, вважаючи, що вона має бути розкутою і водночас виразною. Педагог використовував в навчанні різні вправи, спрямовані на покращення вимови учня. Квінтіліан навмисно давав дітям важкі для вимови слова чи скоромовки. Або, за прикладом давньогрецького оратора Демосфена, використовував камінці, за допомогою яких учні вправлялися в чіткості та виразності своєї вимови. Діти з радістю уявляли себе Демосфенами, гордо цитуючи власні полум'яні промови.

Квінтіліан у своїй навчально-вихованій діяльності сповідував давньогрецький ідеал калокагатії, прагнучи виховувати в май-

бутніх ораторах почуття краси та добра. Таку рису характеру як доброзичливість педагог ставив навіть вище розуму, вважаючи, що краще учню бути тугодумом, аніж злою людиною. Високо цінував Квінтіліан здатність учня до фантазування. Педагог вважав, що майбутній оратор має володіти яскравою фантазією для того, щоб, насамперед, мріяти, і своєю мрією захоплювати публіку. Фантазія відкриває для оратора нові обрії, даруючи безмежні можливості у вираженні своїх ідей.

Розуміючи значення наочного навчання для творчого розвитку особистості, педагог влаштовував дітям пізнавальні екскурсії пам'ятними місцями Риму. Учні відвідували славнозвісний Forum Romanum (Римський Форум), де виступали перед народом найвизначніші представники Римської держави. Тут, коло статуї богині Лібертас, учні мали можливість відчувати себе справжніми ораторами, виголошуючи свої промови, звернені до вільних громадян Риму.

Марк Фабій Квінтіліан залучав учнів до різних експедицій, з яких учні дізнавалися про славне минуле своєї Батьківщини. Діти відкривали для себе історію

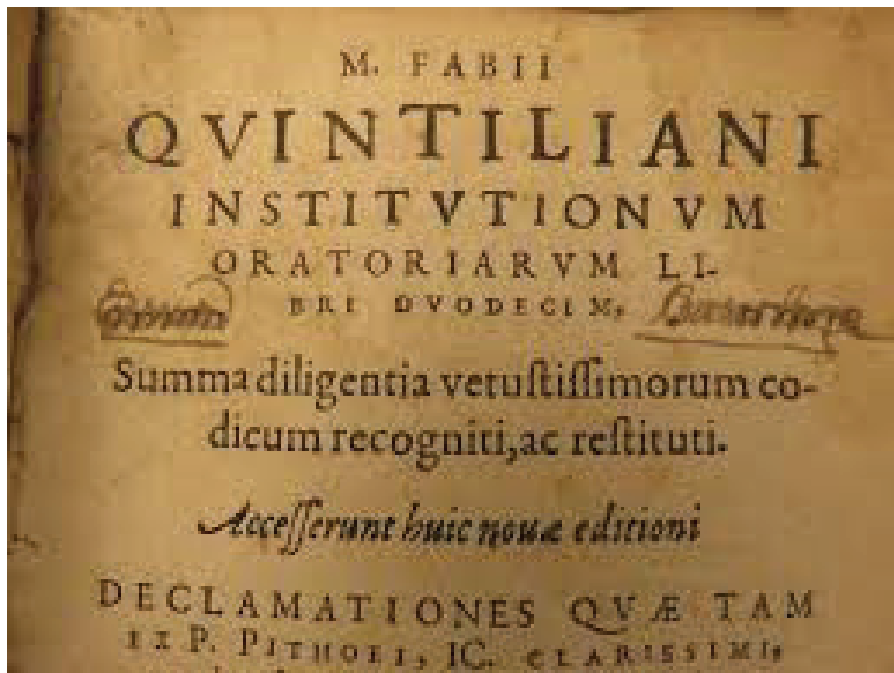
рідного краю, культуру та побут римлян. Слухаючи розповіді свого вчителя, діти переносилися в давні часи Риму, беручи участь в історичних подіях та намагаючись вплинути на них. Квінтіліан розповідав про трагічні долі таких визначних філософів та політичних діячів, як Езоп, Сократ, Юлій Цезар, Цицерон, Ісус Христос. Всі вони стали жертвами несправедливих обвинувачень та заздрощів. Проте коли б у ті часи знайшовся б хтось, хто міг би спростувати ці обвинувачення, ставши на захист несправедливо засуджених, то доля цих визначних особистостей склалася б по-іншому. Саме тому педагог так багато уваги приділяв вивченню історії, яка не лише давала знання про минуле країни, але й спонукала учнів до розумів, пробуджуючи в них бажання особисто впливати на її хід.

Важливу роль Квінтіліан відводив мистецтву, зокрема музиці, яку вважав найстаршою за всі науки та мистецтва. За словами педагога, музика була завжди в особливій пошані, надихаючи та просвітлюючи розуми людей. Квінтіліан ставить у приклад легендарного Орфея, який своєю музикою зачаровував не лише богів та людей, але й звірів, дерева та каміння. За допомогою музики прославлені віршотворці оспівували за допомогою звуків ліри похва-

ли героям та богам. На прикладі Вергілієвого Іюпаса педагог зауважує, що музика має зв'язок з "пізнанням речей божественних". А якщо це так, то вона, за словами Квінтіліана, потрібна і оратору [3, с. 53].

Педагог наводить думку визначного давньогрецького філософа та математика Піфагора, про те, що світ був створений внаслідок приємного сполучення звуків, що зветься Гармонією. Це співзвуччя люди наслідували за допомогою власного голосу або музичних інструментів, таких як ліра. Великої уваги музиці приділяли Сократ та Платон, які вважали, що державній людині, яку називають політиком, необхідно бути також музикантом. Греки називали невігласами всіх тих, хто був незнайомий з Музами та Граціями. У греків був звичай: після бенкету показувати свою майстерність гри на лірі. І той, хто не володів грою на музичному інструменті, вважався людиною невихованою. Легендарний законодавець Спарти Лікурґ був автором не лише законів, що робили державу найбільш могутньою з поміж інших держав світу, але й унікальної системи виховання спартанської молоді, де заняттям музикою відводилося чільне місце.

З неменшою повагою до музичного мистецтва ставилися і стародавні римля-

ни, які йшли в бій під звуки “музикійських інструментів”, а під час бенкетів оспівували подвиги героїв. “Найвизначніші полководці, як відомо з переказів, грали на різних інструментах, і війська Лакедемонські деякими музикійськими звуками до бою збуджувалися. Для чого ще потрібні роги та труби в наших легіонах? Чим сильнішими є їхні звуки, тим голоснішою є військова слава Римлян” [3, с. 54].

На думку педагога, сама природа подарувала нам музику для того, щоб ми легше переносили важку працю. “Подивимося на веслярів, як збуджує їх спів; бачимо це не лише в такій праці, де зусилля багатьох, під час слухання приємного голосу, прагне до однієї мети; але й на самоті кожний нудьгу та працю свою полегшує яким не є, нескладним наспівом” [3, с. 54].

Майбутньому оратору, за словами Квінтіліана, дуже важливо приділяти увагу заняттям музикою. Адже вона пов’язана з емоційно-вольовою сферою, яка, на думку педагога, є дуже важливою для майбутнього оратора, який має вміти пробуджувати емоції в слухача. Квінтіліан добре розбирався в музичному мистецтві, що видно з його обґрунтувань необхідності занять музикою, особливо для оратора. Педагог зауважує, що розмір в музиці є подвійним: в голосі та русі тіла. В тому та іншому потрібне почуття міри. Голос поділяється на риму та мірні звуки. Рима полягає у належному підборі слів, а мірні звуки — у співі та звуці. Безперечно, оратору потрібно вміти і підбирати слова, і змінювати голос, і володіти культурою рухів тіла. “Коли б у віршах

та піснях вимагалось лише певне розташування слів і приємне поєднання звуків, то для Оратора це все було б зайвим. Але й у мові, як і в музиці, порядок та звуки розташовуються у відповідності до предметів. Величні предмети оспівуються піднесено, приємні — ніжніше, середні — плавніше: для цього потрібно мати пристойність і голосу і промов: музика в усьому пов'язана з почуттями, які ми хочемо виразити. Так само і в Оратора напруга, пониження та інші різні зміни голосу мають бути спрямовані на збудження страстей у слухачів” [3, с. 56].

Тому для того щоб його промова запала в душу слухача, оратор має керувати своїм голосом, так як це робить музикант. Своім голосом він повинен вміти викликати в людях в одних випадках обурення, в інших — співчуття. “Якщо мусикійські інструменти, котрі не можуть явно говорити людською мовою, викликають у нас різні враження, то Оратор, запозичивши деякі поради від Музики, може ще сильніше впливати на слухача” [3, с. 57].

В музиці, як і в ораторському мистецтві, дуже важливими є нюанси, які відображають найтонші порухи душі артиста. Вони можуть виражати такі душевні стани людини як радість, печаль, гнів. Приклад непорушного зв'язку між словом оратора та музикою Квінтіліан вбачає у знаменитому римському трибуні Гаю Семпронію Гракху, який під час своїх промов звертався по допомогу до флейтиста, котрий стояв позаду оратора, показуючи своєю грою, де потрібно йому підвищувати, а де знижувати голос. “Таку обачність він виявляв тоді, коли промовляв бунтівні промови, і коли страхав вельмож, або сам їх страхався” [3, с. 57].

Поряд із музичним мистецтвом педагог ставить театральне мистецтво, яке необхідне майбутньому оратору не лише для збагачення духовної та естетичної культури, але й для оволодіння необхідними акторськими вміннями та навичками. До них, Квінтіліан відносить: вміння розповідати, вміння запевняти, вміння

збуджувати гнів та співчуття. Володіючи ними, оратор зможе повною мірою донести свої думки та почуття до слухача. Тож на заняттях з риторики учні оволодівали ораторським мистецтвом, не лише виглошуючи промови прославлених ораторів, але й виступаючи в ролях героїв драм Есхіла, Софокла, Евріпіда, Аристофана, Вергілія.

Під час промови оратор має піклуватися також про культуру рухів свого тіла, прагнучи до того, щоб вони були невимушеними та пристойними. Для цього майбутньому оратору дуже важливими є заняття з фізичної культури. Квінтіліан ставить у приклад давньогрецькі школи “палестри”, де учнів навчали не лише гімнастичним вправам, боротьбі, плаванню, киданню списа та диску, але й вчили гарній ході, поставі та манерам. Оратору, на думку педагога, слід займатися фізичними вправами для того, щоб “тримати плечі прямо, не діяти брутально або непристойно руками, чинно поводитися, виступати ввічливо, тримати голову та очі відповідно до своєї постави. Бо кожний зізнається, що й це належить до вимови, і що вимова є необхідною для Оратора...” Марк Туллій Цицерон в одній зі своїх книг, присвячених ораторському мистецтву, наводить слова римського військового та політичного діяча Марка Ліцинія Красса, на думку якого “витія (оратор), котрий урочисто говорить, повинен мати в рухах свого тіла щось мужнє та шляхетне” [3, с. 69].

Майбутньому оратору необхідно вміти переконливо говорити про будь-який предмет, чітко формулюючи власну думку стосовно нього. На думку педагога, мова оратора має бути настільки ясною та простою, щоб вона могла проникнути в душу слухача, “як сонце в очі”. Думка сама знаходить ті слова, за допомогою яких вона найкраще може себе виразити. Ці слова мають свою природну красу. Натомість “ми шукаємо їх, неначе вони переховуються від нас, втікають, не вірячи тому, що вони вже перед нами та шукаючи їх скрізь, а знайшовши, переверчуємо їхній сенс. Крас-

номовство вимагає великої хоробрості, а сильна промова не потребує ані білил, ані рум'ян" [4, с. 189].

Педагог говорить про те, що в своїй пристрасі до слів більшість ораторів обминають те, що можна сказати прямо, повторюючи те, що можна висловити один раз, одним словом. Як наслідок, промова оратора захаращується зайвими словами, що значно утруднює її сприйняття з боку слухача. "Коротше кажучи, чим складніше слухачам розуміти нас, тим більше ми захоплюємось своїм розумом" [4, с. 189].

Квінтіліан прагнув того, щоб його учні вчилися говорити по-суті, не відволікаючись від головного. Цьому великою мірою, на думку педагога, сприяє вивчення геометрії, яка, як відомо, любить порядок та точність. Вона відкидає все зайве, зосереджуючи увагу на головному. Водночас, геометрія дає змогу оратору пояснювати слухачам ті чи інші явища природи, нерозуміння яких часто призводить до прикрих випадків та трагедій. "Чи Перікл не заспокоїв Афінян, які злякалися затемнення сонця, поясненням причин цього випадку? Сульпіцій Галл наперед передбачив у війську Л. Павла затемнення місяця для того, щоб воїни не були вражені страхом перед цим явищем, як незвичайним чудом: чи не представляли вони тут обидва особу Оратора? Коли б Нікій, який був вражений подібним явищем, мав подібні відомості, то не згубив би прекрасного Афіньського війська в Сицилії. Більш освічений Діон зовсім не злякався подібного випадку, коли прийшов туди вигнати Діонісія Тиранна" [3, с. 63–64].

Марк Фабій Квінтіліан вважав, що геометрія потрібна скрізь, не лише на війні, але й у побуті чи при вирішенні спірних територіальних питань, під час будівництва, підрахунків витрат чи прибутків. "Найсильніші доводи називають як правило Геометричними доказами. А що у промові є більш важливим за докази?" [3, с. 61].

Важливе значення для оратора мають знання з граматики. Вони допомагають грамотно побудувати речення та вира-

зати власну думку. Але буває так, що цих знань недостатньо, або вони стають на перешкоді вираження думки оратора. Тоді для того, щоб досягнути більшої ясності та яскравості мови, Квінтіліан радить виходити за рамки правил граматики. Говорячи про граматичні правила, педагог зауважує, що "такі відомості корисні лише тому, хто за їх допомогою сходиться до вищого; а шкодить тому, хто ними обмежується" [3, с. 38].

Взагалі педагог притримувався тієї думки, що майбутній оратор має бути всебічно розвиненою, творчою особистістю. Він повинен поєднувати в собі багато знань, умінь та навичок, водночас виявляючи власний світ думок, почуттів та фантазії. Поєднання різних видів діяльності для людини є цілком нормальним явищем. Так, гусяр, за словами Квінтіліана, одночасно працює пам'яттю, голосом,

руками, граючи на інструменті, та ногами, відбиваючи такт. Те ж саме стосується і оратора, який під час промови має говорити одне і водночас думати про інше. Так, за словами Квінтіліана, оратор одночасно шукає доводи, вибирає вирази, пристосовує рухи тіла, голос, вираз обличчя і всю зовнішність до предмету, про який йде мова. Кожна з цих умов потребує ретельної роботи оратора, який має відточувати власну майстерність.

Тож природа будь-якого заняття має комплексний характер, а отже кожна людина повинна оволодівати різноманітними знаннями, уміннями та навичками. Водночас різноманітність, за словами Квінтіліана, не забирає сили розуму, як це робить одноманітна безперервна праця, а навпаки полегшує та відновлює наші сили. Саме тому, після творчої роботи, ми переходимо, для відпочинку, до читання, а втомившись від читання, беремося знову за творчу роботу. “Як би багато ми не працювали, а до нового заняття ми приступаємо зі свіжими силами. Хто не втомиться, слухаючи цілий день настанови в одній якій-небудь науці? Зміна дарує бадьорість: як шлунок відмінністю страв збуджується, та від їх достатку менше обтяжується” [3, с. 72–73].

Людина, на думку Квінтіліана, не займається лише чимось одним. Так, селяни зайняті і землеробством, і садівництвом, і виноградарством, і бджільництвом, і тваринництвом. Так само і оратор, за словами педагога, займається не лише судовими справами, але й домашнім господарством, допомогою близьким людям, піклуванням про власне здоров'я, а також приділяє час розвагам. “Коли б кожне з цих занять продовжувалося безперервно, ми б знеслилися б. З цього видно, що легше займатися багатьма предметами, аніж одним тривалий час” [3, с. 73].

Квінтіліан ставить у приклад Платона, який не обмежувався лише філософськими знаннями, отриманими в Афінах, Італії. Філософ також шукав істину в стародавніх культурах, зокрема в таїн-

ствах Єгипетських жерців. Тож учень для того, щоб стати справжнім оратором, не повинен обмежуватися вивченням однієї лише риторики, але й повинен вивчати також музику, граматику, геометрію, математику, діалектику, астрономію, інші мистецтва та науки.

Педагог різко критикує тих, хто оволодіває красномовством задля “його нічого використання та отримання мерзенної вигоди”. Таких “горе-ораторів” Квінтіліан називає публічними крикунами, що витійствують у судах з метою власного збагачення. Тому педагог вчив учнів не торгувати своїм словом, а нести його людям в ім'я добра та справедливості. “Ті, хто уявить певний божественний образ красномовства, і ті, хто його, за словами знаменитого Трагіка Евріпіда, матиме перед очима, як неодмінне правило свого слова, той і плід вбачає не у вигоді чи платі тих, хто позивається, але в самому собі, в своєму знаменні та благородстві думок: плід постійний і він не піддається перемінам щастя” [3, с. 76].

Марк Фабій Квінтіліан прагнув, щоб учні з повагою ставилися до красномовства, відкриваючи в ньому справжній сенс ораторського мистецтва. Адже той, хто пізнав його істинну сутність, не стане гаяти час на сумнівні розваги, порожні бесіди та розпусту, а приділятиме основну увагу вивченню наук та мистецтв. “І він в цьому знайде більше насолоди, аніж у тих грубих утіхах. Бо Промисл, за своїм милосердям, так влаштований, що людина від чесних вправ відчуває більше насолоди” [3, с. 76–77].

Для оратора є дуже важливим бути допитливою та цікавою людиною. Адже для того, щоб своєю промовою вразити інших, він має попередньо захопитися сам. Тому, за словами Квінтіліана, оратор має збуджувати свою душу новими враженнями, адже більша частина витійства перебуває в душі. Тож потрібно, щоб душа “вражалася, щоб представляла зображення речей і перетворювалася, так би мовити, у властивість та види тих предметів, про які говоримо. І чим благороднішою та

величнішою є душа, тим дужчих для себе вимагає рушіїв” [3, с. 24].

На жаль, внаслідок різних політичних інтриг Марк Фабій Квінтіліан потрапив в опалу, внаслідок чого педагог в 88 році полишає свою викладацьку діяльність. На той час йому було всього 53 роки. Це той час, коли людина здобуває найкращий досвід і готова передати цей досвід іншим. Натомість вороги зробили все, щоб налаштувати римську владу проти педагога, зробивши його по-суті ізгоєм у власній країні. Незважаючи на це, Квінтіліан спрямовує всю свою творчу енергію на написання творів, присвячених мистецтву виховання майбутнього оратора. З під пера митця народжуються такі праці, як “Причини зіпсованого красномовства”, дванадцяти-томна праця “Виховання оратора”, великі та малі декламації тощо. Книга “Виховання оратора” вважається вершиною дослідження ораторського мистецтва. “Ні до, ні після неї не було робіт, що з такою ретельністю давали б теоретичний аналіз красномовства” [5].

На своєму життєвому шляху Квінтіліан зіштовхується ще з одним випробуванням. Помирають його дружина та двоє синів. Надломлений горем, педагог продовжує свою просвітницьку працю аж до своєї смерті. Марк Фабій Квінтіліан відійшов у вічність на 61 році життя у 96 році в місті Римі.

Про подальшу долю легендарної школи ораторського мистецтва, заснованою Квінтіліаном, на жаль, нічого невідомо. Також невідомою є доля більшості творів визначного митця, що пояснюється тими репресивними заходами, які були застосовані по відношенню до педагога та його славетної школи ораторського мистецтва.

Сьогодні, як і дві тисячі років тому, продовжується боротьба між тими, хто несе світло та любов, і тими, хто прагне влади та грошей. І від того, на чий бік стане українська освіта, залежить майбутнє нашої нації та держави в цілому.

Література

1. *Большая энциклопедия* в 20 т. ; т. 10 ; под ред. С. Н. Южакова. Санкт-Петербург : Просвещение, 1903. 669 с.
2. *Українська радянська енциклопедія* в 17 т. ; т. 6 ; за ред. М. П. Бажана. Київ : УРЕ, 1961. 277 с.
3. *Квинтилиан Марк Фабий*. Дванадцять книг риторических наставлений, ч.1. Санкт-Петербург : типография ИРА, 1834. 79 с.
4. *Толмачёв А. В.* Об ораторском искусстве. Москва : ИПЛ, 1973. 368 с.
5. *Педагогічні ідеї римського дидактика Марка Фабія Квінтіліана*. Презентація : /<https://naurok.com.ua>>Бібліотека>Педагогіка

31.10.2024

Відомості про авторів:

Пономарьов Олександр Семенович — кандидат технічних наук, професор; кафедра педагогіки і психології управління соціальними системами імені академіка Івана Зязюна; Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»; Харків, Україна; email: palex37@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4698-2620>; Copernicus 1657.

Черемський Максим Петрович — асистент; кафедра педагогіки і психології управління соціальними системами імені академіка Івана Зязюна; Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»; Харків, Україна; email: maxcheremsky@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4130-7618>.